

الشيخ
العلامة
الفاضل
الشيخ
العلامة
الفاضل
الشيخ
العلامة
الفاضل

تائیدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه خاتم / آقای محمد علی تحت عنوان

ارائه انسان آریتیکه از عهد و تمدن با تکیه بر آراء و عقاید

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند .

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	رضا اکرمی	دانشیار	
۲- استاد مشاور	محمد سعید میرزا	استادیار	
۳- استاد ناظر	حسین زحاک	استادیار	
۴- استاد ناظر	سیدعباس ذهبی - استادیار پایه ۹	استادیار	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی	محمد سعید میرزا		

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته

است که در سال ۱۳۹۰ در دانشکده علوم انسانی

دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر رضا البرکات، مشاوره

سرکار خانم/جناب آقای دکتر محمد سعیدی مهر و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر

از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب سید محمد علی اسکندرانی دانشجوی رشته فلسفه و حکم اسلامی مقطع کارشناسی ارشد

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: سید محمد علی اسکندرانی

تاریخ و امضا:

[امضا]
۹۰/۳/۳۱

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱۶ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب و دانشجوی رشته و ورودی سال تحصیلی-۸۷ مقطع دانشگاه متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا:
تاریخ:/...../.....

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی

اراده انسان از دیدگاه اشاعره و نقد آن با تکیه بر آثار ملاصدرا

مرضیه محمد علیزاده

استاد راهنما

دکتر رضا اکبریان

استاد مشاور

دکتر محمد سعیدی مهر

خرداد ۱۳۹۰

تقدیم به:

همسر فداکارم که با همدلی و شکیبائی محیط پر
از لطف و آسایش را مهیا نمود و از هیچ کمکی
دریغ نوزید.

تقدیر و تشکر:

با حمد و سپاس به درگاه خداوند متعال، با کمال ارادت از تمامی بزرگوarانی که حقیر را در کسب معرفت یاری نمودند، از اساتید محترمی که در تهیه این اثر بنده را راهنمایی کرده؛ از استاد راهنما، جناب دکتر رضا اکبریان و از استاد مشاور، دکتر محمد سعیدی مهر که در محضر پر فیضشان در تنظیم این اثر بهره بردم.

چکیده

بی‌تردید، شناخت انسان بدون صفات و خصوصیاتش امری غیرممکن و محال خواهد بود. در این بین اراده انسان بیشتر از سایر خصوصیات او ذهن و توجه اندیشمندان را به خود معطوف کرده است، به طوری که بحث از اراده - ی آزاد انسان همواره مورد بحث و معرکه‌ی آرای فیلسوفان و متکلمان بوده است. در مکاتب کلامی، اراده انسان ربط وثیقی با اراده الهی و فروعات آن دارد. نگارنده، در این پژوهش بر آن است که نظریات اشاعره و نقد آن بر اساس آرای ملاصدرا را مورد بررسی قرار دهد. در این پژوهش، بیان شده که اشاعره تبیین درستی از اراده‌ی انسان نداشته و تنها به ظواهر مستندات روایی و قرآنی تمسک جسته‌اند، آنها اراده انسان را منافی توحید خداوند و علم و قدرت الهی می‌دانند و تنها درصدد اثبات اراده‌ی الهی هستند، از این حیث حتی اگر برای انسان سهمی از اراده قایل شوند، توحید در خالقیت مورد سوال قرار می‌گیرد؛ لذا مسأله‌ی جبر مطرح می‌شود. ملاصدرا، اراده‌ی انسان را به عنوان یک عامل انسانی و یکی از شوئونات نفس معرفی کرده است. همچنین او انسان را نسبت به افعال درونی اش فاعل بالتجلی دانسته و اثبات می‌کند که اراده انسان هیچ گونه منافاتی با علم پیشین الهی و توحید افعالی ندارد. در فلسفه‌ی ملاصدرا ضرورت علی و معلولی هرگز منافی اراده انسان نیست. او در عین حال که فاعلیت و مرید بودن انسان را پذیرفته است خداوند را فاعل قریب افعال او معرفی می‌نماید.

واژگان کلیدی: اراده انسان - اراده الهی - فاعل بالتجلی - اشاعره - ملاصدرا.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۲	۱-۱- مقدمه
۵	۲-۱- سوالات تحقیق
۵	۳-۱- ضرورت تحقیق
۶	۴-۱- فرضیات تحقیق
۶	۵-۱- اهداف تحقیق
۶	۶-۱- مواد و روش انجام تحقیق
۷	۷-۱- جنبه جدید بودن و نوآوری
۷	۸-۱- پیشینه و سوابق تحقیق

فصل دوم: چیستی و ماهیت اراده

۱۰	۱-۲- تحلیل مساله اراده
۱۱	۲-۲- اقوال مختلف درباره اراده
۱۲	۱-۲-۲- دیدگاه فلاسفه متقدم
۱۴	۲-۲-۲- دیدگاه فلاسفه متاخر
۱۵	۳-۲-۲- اقوال متکلمان اسلامی
۱۶	۳-۲- حقیقت اراده ی الهی
۱۷	۱-۳-۲- اراده ی ذاتی و فعلی
۱۷	۲-۳-۲- اراده ی اجمالی و تفصیلی
۱۸	۳-۳-۲- اراده ی تکوینی و تشریحی

۱۹ ۲-۳-۴- ارتباط اراده الهی و اراده آزاد انسان
۲۱ ۲-۴-۴- اراده و اختیار انسان
۲۱ ۲-۴-۱- اراده انسان به لحاظ هستی شناسی
۲۲ ۲-۴-۲- اراده انسان به لحاظ معنا شناسی
۲۳ ۲-۴-۳- میدان حدود اراده انسان
۲۴ ۲-۴-۴- اراده انسان در لسان دین
۲۵ ۲-۴-۵- اراده غیر میل و شوق
۲۶ ۲-۴-۶- اراده غیر اختیار
۲۷ ۲-۵-۵- ارتباط اراده انسان با مسأله جبر و اختیار
۲۸ ۲-۵-۱- دیدگاه معتزله
۲۹ ۲-۵-۲- نقد و بررسی
۲۹ ۲-۵-۳- دیدگاه اشاعره
۳۰ ۲-۵-۴- دیدگاه امامیه
۳۱ ۲-۵-۴-۱- تفسیر فلسفی نظریه امر بین الامرین
۳۲ ۲-۵-۴-۲- تفسیر کلامی نظریه امر بین الامرین
۳۲ ۲-۶-۶- ارتباط عدل الهی و اراده انسان
۳۳ ۲-۷-۷- حسن و قبح ذاتی عقلی و تأثیر آن بر اراده انسان
۳۶ ۲-۸-۸- مروری بر فصل

فصل سوم: تبیین اراده انسان از دیدگاه اشاعره

۳۹ ۳-۱-۱- بررسی جایگاه ابوالحسن اشعری
۴۳ ۳-۱-۱-۱- رویکرد الهیاتی از ابوالحسن اشعری تا غزالی
۴۸ ۳-۱-۲- غرض از توحید افعالی نزد اشاعره
۵۳ ۳-۱-۳- نقد و بررسی
۵۶ ۳-۲-۲- جایگاه اراده انسان از دیدگاه اشاعره
۵۷ ۳-۲-۱- اراده ی مغایر علم و قدرت
۵۸ ۳-۲-۲- انفصال اراده از طلب
۶۰ ۳-۲-۳- همزمانی فعل با قدرت در انسان
۶۱ ۳-۲-۴- فاعلیت انسان
۶۲ ۳-۲-۵- ادله ی عقلی و نقلی ابوالحسن اشعری

۶۶ ۳-۳- ناسازگاری علم پیشین الهی با اراده انسان
۶۸ ۱-۳-۳- قانون علیت و اراده انسان
۷۰ ۱-۱-۳-۳- نفی قاعده ی "الشیء ما لم یجب لم یوجد"
۷۱ ۲-۱-۳-۳- نقد و بررسی
۷۲ ۲-۳-۳- پیشینه ی نظریه "کسب"
۷۳ ۱-۲-۳-۳- اقوال اندیشمندان اشاعره در پذیرش نظریه "کسب"
۷۸ ۳-۳-۳- تأثیر نظریه عادت الله بر اراده انسان
۸۰ ۴-۳-۳- لوازم مکتب جبری ابوالحسن اشعری
۸۲ ۴-۳- مروری بر فصل

فصل چهارم: تبیین فلسفی اراده انسان از دیدگاه ملاصدرا

۸۴ ۱-۴- جایگاه نظام فلسفی ملاصدرا
۸۵ ۲-۴- اراده الهی از دیدگاه ملاصدرا
۸۸ ۱-۲-۴- فاعلیت و تقسیمات فاعل
۸۹ ۲-۲-۴- نقد فاعلیت های مذکور از دیدگاه ملاصدرا
۹۳ ۳-۲-۴- عینیت اراده و قدرت
۹۵ ۴-۲-۴- تبیین نظریه توحید افعالی و اراده انسان از نظر ملاصدرا
۹۸ ۳-۴- ارتباط انسان شناسی و اراده انسان از نظر ملاصدرا
۱۰۰ ۱-۳-۴- تبیین اراده انسان در فلسفه ملاصدرا
۱۰۳ ۲-۳-۴- ارتباط عقل عملی و عقل نظری با اراده انسان
۱۰۵ ۳-۳-۴- اقسام فاعلیت نفس انسان
۱۰۶ ۱-۳-۳-۴- ماهیت و چیستی نفس
۱۱۰ ۲-۳-۳-۴- ارتباط قوه ی شوقیه با اراده انسان
۱۱۱ ۳-۳-۳-۴- اثبات اراده انسان بر اساس قاعده "النفس فی وحدتها کل القوی"
۱۱۳ ۴-۳-۳-۴- تحلیل افعال درونی و بیرونی نفس
۱۱۶ ۵-۳-۳-۴- آیت بودن نفس برای استناد افعال انسان به حق تعالی
۱۱۷ ۴-۳-۴- اراده انسان و علیت از نظر ملاصدرا
۱۱۹ ۵-۳-۴- اشکال تسلسل اراده ها
۱۲۰ ۶-۳-۴- تفاوت اراده انسان با سایر ممکنات
۱۲۱ ۷-۳-۴- اتحاد اراده با مراد و مرید

۱۲۳	۴-۴- سازگاری علم پیشین الهی و اراده انسان
۱۲۵	۴-۴-۱- تمایز اراده الهی با اراده انسان
۱۲۷	۴-۴-۲- تفسیر امر بین الامرین از نظر ملاصدرا
۱۲۹	۴-۵- نقد سخن اشاعره درباره "اراده و قدرت"
۱۳۱	۴-۵-۱- منشأ اشتباه اشاعره از نظر ملاصدرا
۱۳۲	۴-۵-۲- بطلان سخن اشاعره در تعلق یک اراده به شیء
۱۳۳	۴-۵-۳- رد جواز ترجیح بلا مرجح اشاعره
۱۳۴	۴-۶- نقد سخن ملاصدرا درباره اراده انسان
۱۳۵	۴-۶-۱- نقد اراده انسان و علم در نظر علامه طباطبایی
۱۴۰	۴-۶-۲- نقد مسأله علیت و اراده انسان
۱۴۲	۴-۶-۳- عدم تفاوت فلسفی بین افعال اختیاری، اضطراری و اجباری
۱۴۳	۴-۶-۴- دفع جبر در افعال ارادی از نظر علامه طباطبایی
۱۴۴	۴-۶-۵- تفاوت بین جبر علی و معلولی و جبر در برابر اختیار
۱۴۵	۴-۶-۶- نفس انسان از نظر علامه طباطبایی
۱۴۶	۴-۶-۷- رد نظریه کسب اشاعره در نگاه علامه طباطبایی
۱۴۸	۴-۷- نتیجه مباحث
۱۵۱	کتابنامه
۱۵۸	چکیده انگلیسی

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

از مسائل بسیار مشکل و بحث بر انگیز که در بین اندیشمندان از گذشته تا به امروز مطرح بوده و افکار حکما و فیلسوفان را به خود مشغول داشته، بحث اراده آزاد انسان است. یکی از مهم ترین ویژگی انسان، اراده و اختیار است. اکثر فیلسوفان و متکلمان بر وجود اراده در انسان اتفاق نظر دارند، لکن در بیان معنا و حقیقت آن اختلاف نظرو وجود دارد. اراده ی انسان بی ارتباط با اراده ی حق تعالی نیست و در عرصه های مختلف علوم همچون فلسفه، کلام و اخلاق به گونه های متفاوتی طرح شده است. در بیان این که اراده چیست؟ گروهی اراده را از سنخ ادراک می دانند، برخی آن را شوق و میل در نظر گرفته اند و گروهی نیز آن را امری غیر از علم و میل می دانند. وجود اراده در انسان امری فطری و بدیهی است. هر انسانی در خود، آن را بالوجدان در می یابد. این کشش و نیرویی که در انسان هاست و آنها را به سوی اموری می کشاند و آن را انجام می دهند و گاه نمی خواهند و آن را انجام نمی دهند " اراده " نامیده می شود.

در میان متکلمان در جهان اسلام، وحدت نظری در بیان ماهیت کلی اراده وجود ندارد. چنانچه معتزله اراده را اعتقاد به نفع دانسته اند و اراده و کراهت را از سنخ ادراک می دانند. اشاعره که موضوع مورد بحث این تحقیق است، اراده را این گونه بیان می کنند : اراده، کیفیتی نفسانی و صفتی تخصیصی است که مخصص احد المقدورین به وقوع می باشد. به عبارتی اراده، یکی از دو طرف مقدور را تخصیص می زند و در این تخصیص اراده احتیاج به مرجح ندارد و غیر از قدرت و علم است. اشاعره در این تفسیر حقیقت اراده را مشخص نکرده اند بلکه آن را مغایر علم و قدرت دانسته اند.

اشاعره قدرت، را عبارت از صحت الفعل و الترك دانسته اند. بر اساس این تفسیر باید عاملی وجود داشته باشد که مخصص یکی از دو طرف باشد و آن، اراده است. اراده، در این تعریف ترجیح احد الطرفین به طرف دیگر و عدم نیاز به داعی خارجی در این ترجیح است که این همان ترجیح بلا مرجح است، لذا اراده غیر از قدرت و علم است زیرا، علم به وقوع، تابع وقوع است. اما اراده تابع وقوع نیست بلکه وقوع تابع اراده است، لذا اراده غیر از علم است.

نکته ی دیگری که در خور توجه است این که اشاعره برای توجیه اراده ی انسان و این که اراده به گونه ای با افعال اختیاری وی ارتباط دارد، نظریه کسب را مطرح نمودند. اشاعره همه افعال و کردار انسان را مخلوق خداوند دانسته و نقش انسان تنها کسب می باشد.

نظریه ناسازگاری علم پیشین الهی با اراده انسان در میان اشاعره به عنوان یکی از عوامل جبر مطرح شده است. آنان برای این که صورت معقولی به دیدگاه خود بدهند، بر این عقیده اند که علم پیشین الهی، در اراده ی انسان دخالت دارد؛ طوری که او نمی تواند کاری انجام دهد و یا ترک کند، مگر این که علم الهی به آن تعلق گرفته باشد.

یکی دیگر از مبانی اشاعره که به شمول اراده الهی ارتباط دارد، بر این اساس است، که خداوند تنها خالق همه چیز است و عمومیت خالقیت خداوند شامل افعال انسان نیز می گردد، بنابراین تنها حق تعالی خالق اعمال انسان است و انسان هیچ نقشی در ایجاد فعل خود ندارد. لذا جایی برای اراده انسان نخواهد بود. مبنای دیگر جبر انگاری اشاعره این است که، عمومیت اراده خداوند شامل اعمال انسان نیز می گردد. بنابراین، همه ی اعمال انسان ها به اراده خداوند انجام می شود و در نتیجه، اعمال اختیاری نخواهد بود چرا که منشاء وقوع آنها اراده خداوند است نه اراده انسان.

با توجه به تفا سیر اشاعره از اراده انسان، این دیدگاه با مبانی فلسفی ملاصدرا سازگار نیست و آن را مورد نقادی قرار داده است. اراده انسان در این مکتب نسبت به اشاعره قابل تبیین فلسفی است. ملاصدرا در بیشتر کتب فلسفی خود از صفت اراده یاد کرده و در صدد اثبات آن بر آمده است.

ملاصدرا، اراده را کیف نفسانی می داند البته نه به عنوان ماهیتی کلی؛ بلکه همانند " وجود " یک حقیقتی تشکیکی است و دارای مراتب است، که در هر موجودی متناسب با ذات و هویت وجودی اش، مرتبه ای از صفت اراده موجود است و چون انسان کامل ترین موجودات است، لذا دارای دو مرتبه از اراده می باشد.

مرتبه ای که نسبت به افعال خارجی است که در آنها داعی، اراده و قدرت متعدد و مختلف است و مرتبه ی دیگری که نسبت به افعال درونی است که این سه در آن مرتبه با یکدیگر متحدند. ملاصدرا قدرت را با اراده انسان مرتبط می داند و معتقد است که پس از تصور انجام یک فعل در ذهن شوق متاکدی در انسان پدید می آید که او را به انجام دادن آن فعل قادر می سازد. این تمایل و اشتیاق قوی همان اراده است. بنا به نظر ملاصدرا، اراده با مراد مثل وجود با موجود و مانند علم با معلوم متحد است و این اتحاد ریشه در اتحاد عقل، عاقل و معقول دارد. هنگامی که نفس چیزی را اراده می کند اراده عین مراد است. از طرفی اراده با مرید نیز متحد است.

برخی از انتقاداتی که ملاصدرا بردیدگاه اشاعره وارد کرده است :

(۱) بر خلاف دیدگاه اشاعره، اراده از آن حیث که عین قدرت و علم است، مخصص است. اراده حقیقتی ذات الاضافه مثل علم و وجود است. علم به وقوع فعل به دنبال علم صورت می گیرد ولی علم کلی و فعلی که منشاء صدور فعل و مقدم به فعل است. بنا براین وقوع به دنبال علم کلی می آید.

(۲) علم و آگاهی حق تعالی، هرچند در سلسله اسباب صدور فعل از انسان قرار دارد، ولی مقتضای علم الهی این است که فعل انسان با اراده او انجام پذیرد، زیرا قدرت و اراده او نیز در سلسله اسباب و علل فعل قرار گرفته است.

(۳) حقیقت توحید در خالقیت آن است که تنها خالق مستقل که بدون نیاز به اذن موجودات دیگر خلق می کند، حق تعالی است. بنابراین منافاتی با اراده انسان ندارد.

۴) اراده خداوند شامل اعمال انسان نیز می شود اما بر خلاف دیدگاه اشاعره منجر به جبر نمی شود؛ زیرا اراده الهی به وقوع فعل به صورت مطلق تعلق نمی گیرد. بلکه متعلق اراده الهی آن است که هر فعلی از علت مباشر آن، با حفظ تمام خصوصیات صادر گردد.

هدف این پژوهش، تبیین و تفسیر اراده آزاد انسان و روشن کردن موضع اشاعره و بیان ایرادات وارده ی ملاصدرا بر اشاعره در این باب است.

۱-۲- سؤالات تحقیق:

- اهم مبانی دیدگاه کلی ملاصدرا در باب مباحث معناشناسی و وجودشناسی اراده آزاد انسان چیست؟
- چگونه ملاصدرا مشکل اراده آزاد انسان را حل می کند و گرفتار شبهه تسلسل نمی شود؟
- چرا ملاصدرا نظریه کسب را که از سوی اشاعره در مقام حل مشکل اراده آزاد انسان ارائه شده است، تام نمی داند؟

۱-۳- ضرورت تحقیق:

مسأله اراده انسان یکی از مسائل جدی و بحث برانگیز در میان اندیشمندان است و همواره مورد مناقشه بوده است. علی رغم اهمیت این مبحث، کارهای پژوهشی که از دیدگاه های متفاوتی صورت گرفته بسیار اندک می باشد. در زمینه تطبیق آرای اشاعره و ملاصدرا (تا جایی که نگارنده اطلاع دارد) پژوهشی صورت نگرفته است، لذا تحقیق حاضر کوششی است تا از این حیث به مبحث اراده انسان بپردازد.

۱-۴- فرضیات تحقیق:

- ملاصدرا دیدگاه خود را در باب اراده آزاد انسان بر اصولی چون اصالت وجود، تشکیک وجود، تقدم وجود بر ماهیت و فاعل بالتجلی بودن نفس انسانی نسبت به افعال درونی اش؛ و نیز بر قواعدی چون قاعده "النفس جسمانیه الحدوث و روحانیه البقاء" و قاعده "النفس فی وحدتها کل القوی" استوار ساخته است.
- ملاصدرا بر اساس قاعده ی "بسیط الحقیقه"، ذات انسان را بسیط الحقیقه می داند و بر خلاف ابن سینا که معتقد است اوضاع فلکی دخیل در افعال درونی انسان اند، اثبات می کند که اراده انسان مستقیماً از صقع ذات او نشأت می گیرد و انسان نسبت به افعال درونی اش فاعل بالتجلی است؟
- نظریه کسب اشاعره نه می تواند اراده و اختیار انسان تبیین کند و نه با قول به ثواب و عقاب و ارسال رسل و انزال کتب سازگار ی دارد.

۱-۵- اهداف تحقیق:

- جمع آوری دیدگاه های مختلف به نحو کلی در باره ی مسأله اراده.
- تبیین و بررسی اراده انسان در بین حکمای اشاعره.
- تبیین و بررسی اراده انسان در حکمت متعالیه.
- نقد و بررسی اراده انسان در مکتب اشاعره.

۱-۶- مواد و روش انجام تحقیق:

این پژوهش کتابخانه ای و مبتنی بر روش تحلیل منطقی است. از طریق جمع آوری مطالب و منابع و فیش برداری از آنها و در نهایت با تحلیل و تنظیم آنها به نگارش تحقق پرداخته.

۱-۷- جنبه جدید بودن و نوآوری:

با توجه به این که، بحث از اراده آزاد انسان توجه محققان را در علوم روانشناسی، اجتماعی و طبیعی به خود جلب کرده است. در این تحقیق برآنیم تا از زاویه ی جدیدی به این مبحث بنگریم. بحث اراده آزاد انسان از دیدگاه اشاعره و ملاصدرا تا آنجایی که نگارنده اطلاع دارد به صورت تحقیقی مستقل انجام نشده است.

۱-۸- پیشینه و سوابق تحقیق:

تا آنجایی که نگارنده اطلاع دارد درباره ی این موضوع هیچگونه رساله، یا مقاله و کتب، در این زمینه صورت نگرفته است. لذا تنها به برخی از مقالات و رسالاتی که به نوعی به موضوع تحقیق مرتبط است اشاره ای خواهیم نمود.

مقالات:

- سلیمانی، فاطمه، ۱۳۸۴، بررسی اراده انسان از دیدگاه متکلمین و فلاسفه اسلامی، فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی، سال نهم شماره ۳۰.
- اختیار انسان از دیدگاه اسپینوزا و صدرالدین شیرازی، پژوهش، ش ۱۹.
- علم پیشین الهی و اراده انسان در کلام اسلامی، همان، ش ۱۸.
- اختیار انسان از دیدگاه " صدرالمتالهین "، علی ارشد ریاحی، ۱۳۷۷، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی اصفهان، ش ۱۲.
- اختیار و علیت از دیدگاه ملاصدرا و اسپینوزا، رضا برنجکار، ۱۳۸۵، بازتاب اندیشه، ش ۷۸.

پایان نامه ها:

• تبیین فلسفی اراده انسان از دیدگاه توماس آکوئیناس و صدرالمتهین، گیتا مقیمی.

• اراده انسان در تفکر صدرالدین شیرازی و ایمانوئل کانت.

علی رغم پر اهمیت بودن مبحث اراده انسان، پژوهش های اندکی در این باب صورت گرفته است که به برخی از آنها اشاره شد. در این پژوهش سعی شده است که بطور بنیادی نظر متکلمان اشعری را درباره ی اراده انسان مورد تفکیک از سایر متکلمان قرار داده و به تحلیل نهایی آنها بپردازیم و با توجه به مبانی فلسفی ملاصدرا آن را مورد ارزیابی قرار دهیم. از دیدگاه اشاعره نیز تحقیق مستقلی در باره ی اراده ی انسان صورت نگرفته است و تنها از نظر متکلمان به دیدگاه آنان اشاره شده است.